

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

УДК 341.171:341.24

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-2-88

Олександр Вікторович Базов

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

ПРАВОВІ І ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВСУДДЯ

Анотація. У статті досліджуються актуальні питання формування і розвитку правових і інституційних засад захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя. Визначено роль і значення міжнародних договорів, норм міжнародного звичаєвого права, рішень міжнародних міжурядових організацій та їх органів, рішень міжнародних судів у сфері протидії злочинам проти довкілля. Проаналізовано особливості міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього природного середовища, визначення серйозних порушень міжнародного права у сфері довкілля, умови та елементи віднесення відповідних міжнародних протиправних діянь до міжнародних злочинів, проблемні питання правозастосування у сфері притягнення до відповідальності винних осіб у разі вчинення ними міжнародних злочинів проти навколишнього природного середовища, зокрема і в умовах збройних конфліктів. Досліджено інституційні засади щодо протидії міжнародним злочинам у сфері довкілля, юрисдикційні повноваження Міжнародного кримінального суду та інших органів міжнародного кримінального правосуддя у цій сфері правовідносин. Розглянуто актуальні питання розслідування міжнародних злочинів у сфері довкілля у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, зокрема і злочинів у зв'язку з катастрофою на Каховській ГЕС. Надано конкретні пропозиції щодо міжнародно-правового регулювання розгляду злочинів проти довкілля, що стали наслідком збройної агресії Російської Федерації проти України. Запропонована необхідність міжнародно-правового визначення «злочину екоциду» та необхідність віднесення цього міжнародного злочину до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що потребуватиме внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проаналізовано механізми проведення документування та оцінки збитків, заподіяних навколишньому середовищу у зв'язку із збройним конфліктом і злочинами проти довкілля, та відшкодування таких збитків. З метою відшкодування шкоди, заподіяної Україні і її навколишньому природному середовищу пропонується створити спеціальну

міжнародну комісію в рамках ООН та посилити національні правові механізми з цього питання, зокрема прийняти відповідні законодавчі акти та ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: міжнародний суд, правові засади, інституційні засади, довілля, навколишнє середовище, міжнародний злочин, екоцид, відповідальність.

Oleksandr V. Bazov

Institute of international relations
Taras Shevchenko national university of Kyiv
Kyiv, Ukraine

LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT IN THE ACTIVITIES OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE BODIES

Abstract. *The article examines topical issues of the formation and development of the legal and institutional foundations of environmental protection in the activities of international criminal justice bodies. The role and significance of international treaties, norms of international customary law, decisions of international intergovernmental organizations and their bodies, decisions of international courts in the field of formation of the legal basis for the activity of international criminal courts. The features of international legal regulation of the protection of the natural environment, the definition of serious violations of international law in the field of the environment, the conditions and elements of classifying relevant international illegal acts as international crimes, problematic issues of law enforcement in the field of bringing guilty persons to justice in the event of their committing international crimes against the environment are analyzed. The institutional principles of combating international crimes in the field of environment, the jurisdictional powers of the International Criminal Court and other bodies of international criminal justice in this field of legal relations have been studied. Current issues of the investigation of international environmental crimes in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, in particular crimes in connection with the disaster at the Kakhovska HPP, were considered. Specific proposals have been made regarding the international legal regulation of consideration of crimes against the environment, which were the result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The need for an international legal definition of the "crime of ecocide" and the need to refer this international crime to the jurisdiction of the International Criminal Court, which will require amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court, are proposed. Mechanism for documenting and assessing damages caused to the environment in connection with the armed conflict and crimes against the environment, and compensation for such damages, were analyzed. In order to compensate for the damages caused to Ukraine and its natural environment, it is proposed to create a special international commission within the framework of the UN and to strengthen national legal mechanisms on this issue, in particular to adopt relevant legislative acts and ratify the Rome Statute of the International Criminal Court.*

Key words: international court, legal framework, institutional framework, environment, international crime, ecocide, responsibility.

ВСТУП

Загальні питання міжнародно-правового регулювання у сфері навколишнього природного середовища знайшли відображення в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: Р. Аго, К. Амбос, А. О. Андрусевич, М. Ш. Бассіоні, В. П. Базов, П. Берні, А. Бувєс, М. В. Буроменський, А. Бустаманте, В. Г. Буткевич, Г. Верле, Л. Грін, М. М. Гнатовський, Е. Давід, У. Дербі, І. Дінштайн, Л. Досвальд-Бек, А. Кассезе, А. Кісс, Р. С. Кларк, Дж. Кроуфорд, Х. Лаутерпахт, М. О. Медведева, В. В. Мицик, Ф. Сандс, М. Сассолі, Д. Флек, А. Томас, О. Трифферер, Л. Д. Тимченко, У. Шабас, Дж. Шварценбергер та ін. Окремі питання судового захисту довкілля як в мирний, так і воєнний час, зокрема, стали предметом дослідження М. Ш. Бассіоні [1], Г. Верле [2], А. Кассезе [3], У. Шабаса [4], П. Берні [5] та М. О. Медведєвої [6]. Проте окремого дослідження правових і інституційних засад діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя, зокрема і у сфері протидії злочинам проти навколишнього природного середовища, в Україні не проводилось. Автором вперше досліджуються актуальні питання правових і інституційних засад діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя у сфері захисту довкілля. Розглянуто міжнародно-правове регулювання у цій сфері правовідносин. Визначено особливості норм міжнародного права щодо захисту довкілля в мирний і воєнний час. Досліджено визначення міжнародних злочинів проти навколишнього природного середовища, надано конкретні пропозиції щодо вдосконалення міжнародно-правових норм з цього питання. З метою посилення ефективності боротьби з міжнародними злочинами у сфері довкілля запропоновано визначення такого міжнародного злочину проти навколишнього природного середовища як «злочин екоциду» та віднесення його до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що потребуватиме, як зазначає автор, змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. З метою відшкодування шкоди, заподіяної Україні і її навколишньому природному середовищу, зокрема і у зв'язку з катастрофою на Каховській ГЕС, з урахуванням світового досвіду пропонується створити спеціальну комісію в рамках ООН та посилити національні правові механізми з цього питання.

Мета дослідження полягає у здійсненні теоретико-правового аналізу правових і інституційних засад захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для здійснення дослідження було застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонауковий метод аналізу, методи наукового пізнання (порівняльний, кількісного й якісного аналізу), статистичні методи, а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий). Загальнофілософський (універсальний) метод пізнання використовувався на всіх етапах пізнавального процесу.

За допомогою методу аналізу розкриті характерні ознаки та вивчені окремі особливості міжнародного права навколишнього середовища, захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя. Він надав змогу встановити, що галузь міжнародного права навколишнього середовища є комплексною, оскільки включає норми інших міжнародно-правових галузей: міжнародного гуманітарного, міжнародного повітряного, міжнародного морського, міжнародного економічного, права прав людини тощо. Розвиток цієї галузі міжнародного права та судовий захист довкілля обумовлюється розвитком наукових знань про ту чи іншу сферу діяльності людини або компоненти довкілля, розвитком технологій з використання природних ресурсів, рівнем розвитку екологічної правосвідомості й культури, а також рівнем політичної волі національних урядів ухвалювати міжнародно-правові акти у сфері захисту довкілля як в мирний, так і воєнний час. Джерелами права навколишнього середовища є міжнародні договори, міжнародні звичаї, загальні принципи права. Рішення міжнародних судових установ, зокрема і міжнародних кримінальних судів, та доктрина є допоміжними засобами у сфері захисту довкілля. Характерною рисою сучасного права навколишнього середовища є рамковий підхід до ухвалення багатосторонніх угод у сфері охорони довкілля. Важливим для становлення цієї галузі міжнародного права стало створення ООН і Міжнародного союзу охорони природи, а для ефективного міжнародного судового захисту – створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду.

За допомогою методу узагальнення сформовано основні особливості та підходи, що знайшли відображення в міжнародно-правових актах щодо судового захисту довкілля в мирний і воєнний час.

Аналіз даних і статистичні методи були використані для визначення закономірностей, кореляцій і тенденцій у діяльності міжнародних кримінальних судів. Установлено, що органи міжнародного кримінального правосуддя постійно співпрацюють з науковими установами, експертними групами та міжнародними організаціями, щоб забезпечити надійне наукове дослідження та ухвалення рішень у справах про захист довкілля. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінка збитків та визначення значущості екологічної шкоди є важливим для визначення юрисдикційних повноважень органів міжнародного кримінального правосуддя та застосування положень відповідних міжнародних договорів. З'ясовано, що конкретні наукові методи, які застосовують органи міжнародного кримінального правосуддя під час розгляду і вирішення справ щодо захисту довкілля, можуть відрізнятися залежно від характеру справи та наявних ресурсів.

Метод дедукції надає можливість на основі загального терміну «екологічні права» стверджувати, що хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. не передбачає захисту екологічних прав, Європейський суд з прав людини з цією метою може застосовувати положення статті 8 цієї Конвенції про право на повагу приватного і сімейного життя, однак позивачі у цьому

випадку мають довести прямий зв'язок між забрудненням довкілля та порушенням їх індивідуальних прав.

Порівняльний метод пізнання надав можливість виявити правові позиції та різні правові підходи органів міжнародного кримінального правосуддя у сфері захисту навколишнього природного середовища, насамперед у випадках вчинення міжнародних злочинів проти навколишнього природного середовища під час війни та інших збройних конфліктів.

У статті застосовувалися також і спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний і системно-структурний, які було використано під час розробки та вивчення термінологічного апарату даної роботи.

Нормативна база для цього дослідження включає міжнародні договори, а також законодавчі та інші нормативно-правові акти України, зокрема: Статут ООН, Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969), Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972), Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976), Додатковий протокол I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977, Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998), Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРОЕННЯ

Міжнародні суди відіграють вирішальну роль у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища. Питання правових й інституційних засад діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя у сфері захисту довкілля є предметом регулювання міжнародного права, зокрема таких його галузей як міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне гуманітарне право, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право. Насамперед, це стосується як формування матеріально-правових норм щодо визначення міжнародних злочинів, що можуть бути вчинені проти навколишнього природного середовища, так і утворення міжнародних судових інституцій, до юрисдикційних повноважень яких може бути віднесено розгляд таких злочинів та вирішення питань щодо притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні осіб. Тому є не випадковим, що ці питання постійно знаходяться у полі зору провідних демократичних держав світу та міжнародного співтовариства в цілому. Актуальність цієї проблематики в черговий раз було продемонстровано у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, наслідком чого стали найбільш небезпечні злочини проти осіб та навколишнього природного середовища.

Міжнародне право навколишнього середовища сьогодні розвинулося до рівня самостійного комплексу міжнародного права. У правилах міжнародного права щодо захисту природного середовища йдеться не лише про захист інтересів окре-

мої держави та/або сусідніх з нею держав та їх населення, а про захист інтересів міжнародної спільноти загалом, так звані *global commons*. Ключовою засадою міжнародного права навколишнього середовища є принцип врахування інтересів інших, що встановлює межі здійсненню територіального верховенства у відносинах з сусідніми державами та міжнародним співтовариством загалом. Цікавим є те, що зародження цього принципу пов'язано з судовою практикою, зокрема з арбітражним рішенням у справі «Треїл Сметтер» (*Trail Smelter*) 1938 року [7, р. 1905]. Арбітражний суд повинен був розв'язати спір про забруднення повітря, яке канадська цинкова ливарня поширювала на територію Сполучених Штатів Америки. Арбітражний суд обґрунтував своє рішення заборонаю серйозної шкоди довікілью з причини транскордонного забруднення повітряних мас.

Важливою подією в міжнародному праві навколишнього середовища щодо розвитку принципу врахування інтересів інших становить Стокгольмська декларація конференції держав (1972) [8], відомий принцип 21 якої визначає абсолютну заборону завдавати шкоди навколишньому природному середовищу. Звичаєвоправова заборона заподіювати чи приводити до заподіяння тяжкої шкоди навколишньому природному середовищу на території чужої держави, або дозволяти таке заподіяння приватним особам, знайшла підтвердження в Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН щодо правомірності загрози чи застосування ядерної зброї [9]. Міжнародний Суд ООН опосередковано визнав звичайний характер застосування права природного середовища під час збройних конфліктів [9].

Концепція відповідального (тобто здійснюваного з урахуванням потреб довікілья) розвитку формула сталого розвитку (*sustainable development*) має важливе значення для розв'язання суперечностей між економічним розвитком і ощадливим поводженням з природними ресурсами, визначає напрямки для договірної консолідації у вирішенні проблем збереження довікілья для майбутніх поколінь. Важливі імпульси для міжнародно-правового захисту довікілья були сформульовані, зокрема, під час роботи Конференції Об'єднаних Націй з довікілья і розвитку в Ріо-де-Жанейро. У Декларації Ріо-де-Жанейро з довікілья і розвитку [10] визначена прихильність до антропоцентричного розуміння сталого розвитку (принцип 1). У принципі другому Декларації Ріо-де-Жанейро йдеться про підтвердження принципу Стокгольмської декларації щодо заборони завдання шкоди навколишньому природному середовищу, а в принципі п'ятнадцятому – про попередження та запобігання ризикам, мінімізацію ризиків для життя, здоров'я і основних природних умов, що можуть постати у взаємодії різних загроз. Важливими є положення цієї Декларації щодо відповідальності того, хто спричинив забруднення довікілья (принцип 16), та положення щодо необхідності проведення перевірок відповідності потребам довікілья. Ухвалена на Конференції в Ріо-де-Жанейро Агенда 21 (*Agenda 21*) становить програму дій у відповідь на виклики для міжнародного захисту навколишнього природного середовища. При використанні спільних природних ресурсів визнано принцип належного (*fair*) використання

(*principle of equitable utilization*) в якості принципу розподілу та справедливого задоволення інтересів.

Найбільш актуальним сьогодні для науки міжнародного права є дослідження питань щодо захисту населення та природного середовища в умовах особливо загрозливої діяльності (*ultra-hazardous activities*) та збройних конфліктів. Організація Об'єднаних Націй звертає увагу на тому, що завдана під час війни та інших збройних конфліктів шкода довікілью тривалий час впливає на стан екосистем і природних ресурсів та у більшості випадків виходить за межі національних територій та період життя одного покоління. Тому за дорученням Генеральної Асамблеї ООН Комісія міжнародного права проводить масштабну роботу щодо визначення ефективних напрямів подальшого вдосконалення міжнародно-правового регулювання цієї сфери міжнародних правовідносин. З цією метою, зокрема, Асамблея Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища у травні 2016 року прийняла резолюцію щодо прихильності охороні довкілля в районах, що постраждали від збройних конфліктів, особливо в охоронюваних і екологічно чутливих районах. Повною мірою ця проблема стосується й ситуації в Україні, особливо на її окупованих територіях, на територіях, де ведуться бойові дії, та територіях найбільш постраждалих від воєнних дій, зокрема і територій, постраждалих унаслідок зруйнування Каховської ГЕС, поки вона була під контролем РФ.

Міжнародно-правові зобов'язання держав щодо захисту навколишнього природного середовища містяться як в ординарних природоохоронних договорах, так і спеціальних договорах, умовою застосування яких є наявність збройного конфлікту. При цьому слід звернути увагу на тому, що припинення ординарного міжнародного договору з початком війни або іншого збройного конфлікту може бути лише у виняткових випадках. Виходячи з аналізу положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969) про неможливість виконання і докорінну зміну обставин (статті 61 та 62 Конвенції) впливає, що збройний конфлікт не є підставою для автоматичного припинення дії договорів, у тому числі і природоохоронних, сторонами якого учасники збройного конфлікту стали в мирний час. Цей висновок підтверджується і Комісією міжнародного права ООН у Проекті статей про вплив збройних конфліктів на договори 2011 р., де міститься посилання на орієнтовний список договорів, сам предмет яких передбачає те, що вони продовжують діяти під час збройного конфлікту, серед них – договори з міжнародної охорони довкілля. Більшість багатосторонніх міжнародних природоохоронних договорів не містять положень про їх застосування у разі збройного конфлікту. Винятками, зокрема, є Конвенція ООН про право несудноплавного використання міжнародних водотоків (1997), в якій у ст. 29, що має звичайний характер, встановлено, що міжнародні водотоки і відповідні установки повинні підпадати під захист принципів і норм міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів, а також Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972), в якій у ст. 11(4) передба-

чається створення Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, при цьому серед загроз визначає небезпеку збройних конфліктів.

Оскільки з часів прийняття Об'єднаними Націями у 1972 році Стокгольмської декларації і Конвенції про захист всесвітньої культурної і природної спадщини навколишнє середовище стало цінністю, що охороняється міжнародним правом у мирний і воєнний час, питання захисту навколишнього середовища в умовах війни та інших збройних конфліктів є предметом правового регулювання низки міжнародно-правових актів. Зокрема, норми міжнародного гуманітарного права визначають як загальні питання, так і особливості охорони навколишнього природного середовища під час війни та інших збройних конфліктів. Такі норми містяться в звичасвому міжнародному гуманітарному праві та міжнародних конвенціях, зокрема в Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 (статті 35, пункт 3, і статті 55), Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976), Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсичної зброї та про їх знищення (1972), Конвенції про заборону застосування, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (1993), Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (1997), Конвенція щодо касетних боєприпасів (2008). Зазначені міжнародні конвенції мають як загальні риси, насамперед це стосується мети щодо захисту людства та навколишнього природного середовища, заборони застосування методів і засобів, що мають властивості заподіяння обширної, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, так і певні особливості міжнародно-правового регулювання і застосування, що впливає на вирішення питань щодо визначення міжнародних протиправних діянь та відповідальності за їх вчинення. Зокрема, Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976) застосовується як у мирний, так і воєнний час, а Додатковий протокол I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 – лише під час міжнародних збройних конфліктів. Конвенція (1976) визначає зобов'язання держав-учасниць не вдаватися до воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довготривалі або серйозні наслідки, в якості способів руйнування, заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці (стаття 1) та забороняє застосування засобів впливу «для зміни – шляхом умисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічний простір» (стаття 2), а Додатковий протокол I (1977) – забороняє використовувати будь-які засоби, включаючи управління природними процесами, що мають мож-

лівість завдати серйозної шкоди навколишньому середовищу. За змістом статті 1 Конвенції (1976) використання засобів впливу на природне середовище забороняється за наявності трьох умов одночасно, а саме, якщо таке використання: є ворожим; призводить до руйнувань, завдання збитків або заподіяння шкоди іншій державі-учасниці; має широкі, довготривалі або серйозні наслідки. Остання вимога, у свою чергу, не є кумулятивною, на відміну від відповідних положень Додаткового протоколу I (1977), тобто для притягнення до відповідальності достатньо наявності лише одного з перелічених наслідків (або широких, або довготривалих, або серйозних). Крім того, якщо стаття 35, пункт 3, Додаткового протоколу I (1977) має на меті захист довкілля *per se*, то Конвенція (1976) забороняє використовувати довкілля як зброю. Слід звернути увагу на тому, що під час роботи Дипломатичної конференції 1974–1977 рр. щодо підготовки додаткових протоколів до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949) Робоча група запропонувала критерій «стабільність екосистем», який Конференцією було відхилено та було прийнято критерій «обширної, довготривалої і серйозної шкоди» – той самий, що і в Конвенції (1976). При цьому, під «довготривалою» шкодою, що підпадає під дію Конвенції (1976) слід розуміти шкоду, що може мати місце протягом одного сезону або періоду в декілька місяців, а продовжуваність «довготривалої» шкоди, як це розуміється в Додатковому протоколі I може вимірюватись роками і навіть десятиріччям [11]. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976) застосовується до будь-якого засобу, який завдає обширної, довготривалої або серйозної шкоди: достатнім є наявність шкоди, що може бути віднесено до будь-якої однієї з цих категорій, щоб мале місце порушення Конвенції, в той час як Додатковий протокол I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 може бути застосовано за наявності обширної, довготривалої і серйозної шкоди [11]. Поріг застосування заборони в Додатковому протоколі I (1977) є більш високим, ніж у Конвенції (1976), оскільки, згідно підготовчих матеріалів до цього Протоколу його застосування залежить від обов'язкової наявності шкоди для здоров'я і життя людини, а тривалість шкоди при цьому повинна перевищувати десять років. Що стосується просторового розміру шкоди, то в підготовчих матеріалах до Конвенції 1976 року існує уточнення, що шкода повинна бути заподіяна на території в декілька сотень квадратних кілометрів [11]. Що стосується серйозності шкоди, вона обумовлена згідно Конвенції (1976) значною шкодою, яку спричинено «людському життю, природним і екологічним ресурсам або іншим багатствам» [11], а згідно Додатковому протоколі I (1977) – «шкодою для здоров'я і виживання населення» (стаття 55, пункт 1).

Враховуючи певну проблематичність визначення критеріїв щодо застосування Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1976) та Додаткового протоколу

І до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977, а також те, що і Римський статут Міжнародного кримінального суду та Елементи злочинів не визначають критеріїв обширної, довготривалої і серйозної шкоди, слід констатувати наявність можливостей щодо широкого застосування судового розсуду під час розгляду та вирішення конкретних судових справ. Тому, зокрема, А. Мейровіц свого часу не випадково ставив питання щодо правомірності застосування дефоліантів під час війни у В'єтнамі [12, р. 189–190]. Слід зазначити, що виникає також питання щодо порушення Іраком статті 35, пункт 3, та статті 55 Додаткового протоколу I (1977) під час війни у Перській затоці, коли Ірак здійснив напади на іранські нафтові платформи, що викликало надзвичайно серйозний розлив нафти. Відповідь на це знаходиться в Резолюції Ради Безпеки ООН 540 (1983), в якій Рада Безпеки призвала воюючі сторони утримуватись від будь-яких дій, здатних поставити під загрозу «морську флору і фауну в зоні Перської затоки» [13]. Слід також звернути увагу на резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 46/216 від 20.12.1991 «Міжнародне співробітництво з метою послаблення екологічних наслідків ситуації у відносинах між Іраком і Кувейтом для Іраку та інших країн регіону», в якій йдеться про «екологічну катастрофу» для «Кувейту та сусідніх регіонів», про «загрозу для здоров'я... населення регіону» і «наслідках» цієї «катастрофічної ситуації для скотарства, землеробства і рибальства, а також дикої фауни і флори».

У подальшому Рада Безпеки ООН зробила висновок про відповідальність Іраку «в силу міжнародного права за всі втрати, за всю шкоду, в тому числі за шкоду навколишньому середовищу та умисне безглузде знешкодження природних ресурсів» [14]. Показовою в аспекті зазначеної тематики є практика Комісії ООН з компенсації, що була заснована відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН 687 (1991) у якості квазісудового органу з адміністративними функціями, діяльність якої обмежувалась перевіркою скарг й оцінюванням сум компенсації за збитки і шкоду постраждалим. Комісія розглянула шість категорій скарг, серед яких категорія F4 – скарги з приводу шкоди довкіллю були поділені на дві під категорії: 1) скарги з приводу шкоди навколишньому середовищу і виснаження природних ресурсів у районі Перської затоки, включаючи шкоду, завдану пожежами на установках з видобутку нафти і викидом нафти в море; 2) скарги з приводу компенсації за шкоду, якої зазнали іноземні держави за межами району Перської затоки при наданні ними допомоги державам, що зазнали прямої екологічної шкоди у результаті вторгнення.

Слід зазначити, що Програма ООН з навколишнього середовища здійснила велику кількість постконфліктних оцінок, починаючи з 1999 року, в яких було визначено наслідки війн для довкілля різних держав. Крім того, міжнародні дослідження шкоди довкіллю від воєнних конфліктів були свого часу здійснені Регіональним центром довкілля Центральної та Східної Європи, Світовим банком

тощо. Звіти цих міжнародних організацій можуть виявитися корисними для здійснення оцінки екологічних наслідків інших збройних конфліктів, зокрема оцінки екологічних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України. Вважаємо за необхідне з метою відшкодування шкоди, заподіяної Україні й її навколишньому природному середовищу, створити спеціальну міжнародну комісію в рамках ООН та посилити національні правові механізми з цього питання, зокрема шляхом прийняття парламентом-Верховною Радою України відповідних законодавчих актів та ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Крім цього, з урахуванням наведеного, існує, на наш погляд, необхідність більш широкого тлумачення положень статті 35, пункт 3, та статті 55 Додаткового протоколу I (1977), що є важливим і під час розгляду та вирішення органами міжнародного кримінального правосуддя судових справ, пов'язаних з агресією Російської Федерації проти України.

Важливе значення у формуванні правових і інституційних засад щодо захисту довкілля органами міжнародного кримінального правосуддя належить міжнародному звичаю, оскільки кодифікація норм міжнародного права у сфері протидії міжнародним злочинам в умовах збройних конфліктів здійснюється саме на основі звичаєвих норм міжнародного права. Звичаєве міжнародне гуманітарне право містить зобов'язання держав з охорони навколишнього природного середовища під час війни та інших збройних конфліктів, що підтверджується, зокрема, дослідженням Міжнародного Комітету Червоного Хреста «Звичаєве міжнародне гуманітарне право» (норми 43–45). Зокрема, норма 43 визначає, що загальні принципи ведення воєнних дій застосовуються й до навколишнього природного середовища. Так: а) ніщо в природному середовищі не може бути об'єктом нападу, крім випадків, коли це є військовою ціллю; б) заборонене руйнування будь-якої частини навколишнього природного середовища, крім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність; с) заборонені напади на військові об'єкти, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому природному середовищу порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою. Згідно з нормою 44 під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження навколишнього природного середовища. Під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення або, у будь-якому разі, мінімізації випадкової шкоди навколишньому природному середовищу. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків впливу конкретних воєнних операцій на навколишнє природне середовище не звільняє сторону конфлікту від життя таких запобіжних заходів. Держави визнають, що навколишнє природне середовище слід захищати для загального блага. Мета принципу запобігання полягає в тому, аби передбачити й не допустити спричинення шкоди навколишньому середовищу. У тих випадках, коли внаслідок проведення воєнної операції може виникнути загроза за-

подіяння серйозної і непоправної шкоди, відсутність повної науково обґрунтованої визначеності не може бути використана як привід відкласти застосування заходів, які могли б запобігти такій шкоді. Відповідно до норми 45 забороняється використання методів та засобів ведення воєнних дій, які мають за мету спричинити, або, як можна очікувати, спричинять масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу. Знищення природного навколишнього середовища не може використовуватись як зброя. Сторони конфлікту повинні дотримуватися цієї норми та уникати використання методів та засобів ведення війни, які можуть знищити навколишнє середовище або завдати йому шкоди. Крім того, це положення відображає згоду міжнародної спільноти в тому, що саме по собі природне навколишнє середовище не повинно використовуватись як знаряддя війни. Тому заборонений навмисний вплив на природне середовище, який має масштабні, довготривалі або серйозні наслідки, як спосіб руйнування. Норма 42 указує, що під час здійснення нападів на споруди та установки підвищеної небезпеки, зокрема греблі, дамби, атомні електростанції, а також на інші споруди, розташовані біля або у безпосередній близькості до таких об'єктів, особлива увага повинна приділятися тому, щоб під час таких нападів уникати вивільнення небезпечних сил та надмірних втрат серед цивільного населення.

Питання визначення серйозних порушень міжнародного гуманітарного права проти доквілля, що розглядаються у якості міжнародних воєнних злочинів, та відповідальності за їх вчинення регулюються міжнародним гуманітарним правом та міжнародним кримінальним правом. Відповідно до статті 35, пункт 3 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977, заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати, або, як можна очікувати, завдадуть широкої, тривалої і серйозної шкоди природному середовищу. Стаття 55 «Захист природного середовища» визначає, що «1. При веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. 2. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено» [15]. Принцип необхідності вимагає, щоб сторони збройного конфлікту вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової переваги. Порушення зазначеного правила під час збройних конфліктів як міжнародного, так і не міжнародного характеру, вважається воєнним злочином відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (статті 8(2)(в)(хiii), 8(2)(е)(хii)). Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію відносно воєнних злочинів проти доквілля, зокрема «умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною... шкоди цивільним об'єктам або великої, довготривалої і серйозної шкоди навко-

лишньому природному середовищу, яка буде явно не спів розмірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою» [16]. На додаток до необхідності дотримання кумулятивного стандарту склад злочину передбачає доведення, по-перше, умислу щодо вчинення нападу, по-друге, знання про те, що такий напад буде причиною значної екологічної шкоди, по-третє, що шкода буде явно не співрозмірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою. До кумулятивного стандарту додається вимога про здійснення тесту на пропорційність та військову необхідність. Принцип співмірності (пропорційності) в міжнародному гуманітарному праві означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті воєнної операції, повинна переважати випадкову шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам. Іншими словами, слід уникати будь-яких зайвих, тобто не викликаних необхідністю досягнення законної воєнної мети, людських втрат і руйнування матеріальних цінностей. Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає злочини проти довілля у якості міжнародних воєнних злочинів. При цьому, слід звернути увагу на тому, що злочини проти довілля можуть складати матеріальний елемент інших міжнародних злочинів, зокрема злочину геноциду, злочинів проти людяності, злочинів міжнародного тероризму. Саме такої правової позиції дотримується й Міжнародний кримінальний суд, який, зокрема, у справі *«Прокурор проти Омара Аль-Башира»* (2009) підтвердив правовий зв'язок між деградацією довілля та злочином геноциду [17].

Вважається, що притягнення до відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, завдану під час війни, є проблематичним, свідченням чого є незначна судова практика з цього питання. Одним із прецедентів розгляду питання про кримінальну відповідальність за злочин у сфері довілля є справа австрійського генерала Л. Рендуліка, розглянута Нюрнберзьким трибуналом після завершення Другої світової війни. Генерала Л. Рендуліка Трибунал виправдав за використання тактики «випаленої землі» в Норвегії, пославшись на принцип воєнної необхідності [18]. Крім цього, зокрема, Міжнародний Суд ООН не розглянув позовні вимоги колишньої СФРЮ проти 10 держав, які були залучені до воєнної операції в Косово під егідою НАТО, де стверджувалось про порушення зазначеними державами діями з бомбування нафтоочисних та хімічних заводів зобов'язання з міжнародного гуманітарного права щодо неспричинення значної екологічної шкоди, а також що використовуючи зброю з вмістом збідненого урану ці держави порушили зобов'язання щодо незастосування забороненої зброї та неспричинення довготривалої шкоди здоров'ю населення та екологічної шкоди. ООН з представників ЮНЕП, центру ООН з народонаселення, а також держав – членів ЄС та міжнародних неурядових організацій створила спеціальну групу експертів, яка підготувала підсумкову доповідь про оцінку наслідків війни в колишній Югославії для навколишнього середовища. Група дійшла висновку, що хоча наслідки є вкрай негативними, однак конфлікт у Косово не спричинив

екологічної катастрофи в Балканському регіоні. У доповіді зазначалося, що екологічні наслідки воєнних дій були спровоковані «хранічними джерелами забруднення», а не бомбовими ударами [19]. Не мали успіху і спроби притягти НАТО до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права в Міжнародному трибуналі по колишній Югославії. Комітет, який було створено для перевірки бомбардування Югославії, дійшов висновку, що довести те, що кумулятивного стандарту Додаткового протоколу I (1977) досягнуто, – досить складне завдання [20, Р. 417]. У підсумковій доповіді Комітет дійшов висновку, що дії Альянсу не досягли порогового рівня, визначеного Додатковим протоколом I (1977), та що потреби розпочинати розслідування стосовно екологічної шкоди, спричиненої внаслідок цього збройного конфлікту, немає. Такий саме висновок Комітет зробив щодо шкоди для довкілля в результаті застосування НАТО снарядів із вмістом збідненого урану [21, р. 17].

Проте, у рішенні у справі про збройну діяльність на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди) 2005 р. Міжнародний Суд ООН визнав, що Уганда порушила свої зобов'язання за міжнародним правом відносно актів мародерства, пограбування та експлуатації природних ресурсів Конго, вчинених членами її збройних сил, а також порушила свої зобов'язання як окупаюча держава в районі Ітурі, оскільки не змогла запобігти таким актам пограбування та експлуатації природних ресурсів Конго [22].

Особливе значення в міжнародному праві мають положення щодо відповідальності за незаконне використання природних сил, поставлених на службу людині, намагаючись під час збройного конфлікту отримати воєнну перевагу внаслідок їх руйнування. Однак наслідком такого впливу на природні сили може бути серйозна небезпека для цивільного населення і цивільних об'єктів, тваринного і рослинного світу, свідченням чого стало аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 році і руйнування 6 червня 2023 року платини Каховської ГЕС в Україні, наслідком чого стало масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння атмосфери, ґрунту, водних ресурсів, а також інші наслідки, що вже спричинили в Україні екологічну катастрофу небачених масштабів. Президент України Володимир Зеленський назвав це «найбільшим злочином екоциду» та «найбільшою техногенною екологічною катастрофою в Європі за останні десятиліття» [23]. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України станом на 10 червня 2023 р. орієнтовна сума збитків довкіллю через підлив РФ Каховської ГЕС вже становить понад 55 млрд. грн., під загрозою повного знищення опинилося 30% природоохоронного фонду Херсонської області [24]. Довгостроковий вплив на навколишнє природне середовище буде відчуватися протягом поколінь.

З метою недопущення таких жажливих подій і притягнення до відповідальності винних у вчиненні відповідних злочинів у статті 56 Додаткового протоколу I (1977), яка має назву «Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили», визначена норма, відповідно до вимог якої встановлена заборона нападів на «уста-

новки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції». Встановлено, що вони «не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення» [15]. Слід зазначити, що Генеральна Асамблея ООН підтвердила, що «будь-який напад, незалежно від його природи, на ядерні установки дорівнюється до використання радіологічної зброї з огляду на небезпечні радіоактивні сили, які вивільнюються при цьому» [25]. При цьому Генеральна Асамблея ООН у Резолюції 45/58 J зробила уточнення, що йдеться про «напади або загрозу збройного нападу на ядерну установку, на яку розповсюджуються гарантії МАГАТЕ, незалежно від того, чи функціонує вона вже або знаходиться в процесі будівництва».

Стосовно катастрофи на Каховській ГЕС, то як зазначив Президент України Володимир Зеленський під час спільної прес-конференції з прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо у Києві 10 червня 2023 року, Україна буде сприяти максимальному незалежному та об'єктивному розслідуванню Міжнародним кримінальним судом, що з цією метою генеральний прокурор України Андрій Костін уже відправив в Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду відповідне «звернення щодо розслідування підризу росіянами Каховської ГЕС». Слід звернути увагу на тому, що Офіс генпрокурора України вже розпочав кримінальне провадження за двома статтями КК України – воєнний злочин (стаття 438 КК) та екоцид (стаття 441 КК). Представники Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду вже перебували в Україні з метою розслідування причин катастрофи на Каховській ГЕС, збору належних допустимих доказів щодо причин і умов цієї катастрофи, впливу руйнування Каховської греблі на довкілля. Оскільки Римський статут не передбачає такого окремого міжнародного злочину як екоцид, на наш погляд, є достатньо підстав розглядати це мінімум як воєнний злочин, тобто злочин, ознаки якого передбачені статтею 8 (2) (b) (iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а саме як «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою», відносно якого Міжнародний кримінальний суд має юрисдикційні повноваження.

Отже, Міжнародний кримінальний суд має розслідувати цю справу як воєнний злочин, як напад на цивільну інфраструктуру України, що спричинило людські жертви та масштабні збитки довкіллю. Станом на сьогоднішній день не було ви-

сунуто жодних звинувачень за статтею 8 (2) (b) (iv) Римського статуту, незважаючи на те що в минулому були звернення до Прокурора Міжнародного кримінального суду з приводу вчинення серйозних екологічних злочинів, а саме по ситуації в Палестині [26] та по ситуації в Камбоджі [27].

У зв'язку з тим, що Міжнародний кримінальний суд є постійним судовим органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію відносно осіб, відповідальних за найбільш серйозні злочини, що викликають стурбованість міжнародної спільноти, та враховуючи, що останніми роками зростає критика Суду щодо відсутності переслідувань особливо небезпечних злочинів проти навколишнього природного середовища, на нашу думку, є важливим визначення на міжнародному рівні та віднесення до юрисдикційних повноважень Міжнародного кримінального суду такого міжнародного злочину як «екоцид», що потребуватиме внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду під час наступної Оглядової конференції щодо цього Статуту. Вважаємо, що з цією ініціативою може виступити й Україна, яка вже має певний досвід переслідування подібного злочину на національному рівні. Більш того, у зв'язку з загостренням глобальної кліматичної кризи все більше держав і інших зацікавлених сторін, у тому числі Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй вважають [28], що екоцид слід визначити як злочин відповідно до міжнародного права, нарівні зі злочином геноциду, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії. Юрисдикційні повноваження щодо переслідування злочину екоциду можуть мати й інші органи міжнародного кримінального правосуддя, зокрема і спеціальний міжнародний кримінальний суд щодо злочину агресії Російської Федерації проти України.

ВИСНОВКИ

Правові й інституційні засади захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя створюють відповідні передумови для ефективної протидії міжнародним злочинам проти навколишнього природного середовища, зокрема і пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації проти України.

З метою підвищення ефективності правових і інституційних засад у сфері боротьби з міжнародними злочинами у сфері довкілля запропоновано міжнародно-правове визначення та віднесення до юрисдикції Міжнародного кримінального суду міжнародного «злочину екоциду». Для оперативного вирішення питань щодо відшкодування шкоди, заподіяної Україні та її навколишньому природному середовищу, зокрема й у зв'язку із катастрофою на Каховській ГЕС, пропонується створити спеціальну міжнародну комісію в рамках ООН та посилити національні правові механізми з цього питання, зокрема прийняти відповідні законодавчі акти та ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Bassiouni M. Ch. The subjects of international criminal law. *International criminal law: sources, subjects, and contents* / ed. by M. Cherif Bassiouni. The Netherlands : BRILL, 2008.
- [2] Gerhard Werle. *Principles of International Criminal Law*, 2nd edition (T. M. C. Asser Press, 2009).
- [3] Cassese A. *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003.
- [4] Schabas William. *Principles of International Criminal Law*. Oxford University Press, 2012.
- [5] Birnie P., Boule A., Redgwell C. *International Law and the Environment*. 3-d ed. Oxford : Oxford University Press, 2009.
- [6] Медведєва М. О. Міжнародне право навколишнього середовища. *Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. 2-ге вид., змін* [В. В. Мицик, М. В. Буроменський, М. М. Гнатівський] ; за ред. В. В. Мицика. Т. 2: Основні галузі Харків : Право, 2020. 624 с.
- [7] Reports of International Arbitral Awards. Trail smelter case (United States, Canada). 16 April 1938 and 11 March 1941. Vol. III. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf
- [8] United Nations Conference on the Human Environment, 5–16 June 1972, Stockholm. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
- [9] Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports 1996.
- [10] United Nations Conference on Environment and Development, 3–14 June 1992, Rio de Janeiro. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
- [11] Commentary on the Additional Protocols. Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (eds.). 1987.
- [12] Meyrowitz H. Le droit de la guerre dans le conflit vietnamien. *AFDI*. 1969.
- [13] Resolution 540 (1983) / adopted by the Security Council at its 2493rd meeting, on 31 October 1983. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/resolution/gen/nr0/453/98/pdf/nr045398.pdf>
- [14] Resolution 687 (1991) / adopted by the Security Council at its 2981st meeting, on 3 April 1991. URL: <https://www.un.org/depts/unmovic/documents/687.pdf>
- [15] Додатковий протокол I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977. URL: https://icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf
- [16] Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. The official site of the International Criminal Court. URL: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>
- [17] Prosecutor v. Omar Al-Bashir, ICC-02/05–01/09–3, Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, 4 March 2009. URL: <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf>
- [18] Orellana M. A. Criminal punishment for environmental damage: Individual and state responsibility at a crossroad. *Georgetown International Environmental Law Review*. Summer 2005. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_ga3970/is_200507/ai_n14684851
- [19] Bostian I. L. The environmental consequences of the Kosovo conflict and the NATO bombing of Serbia. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*. 1999. Vol. 11. P. 230–240.

- [20] Kiss A., Shelton D. *International environmental law*. Nairobi : UNER, 2004.
- [21] Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia, 13 June 2000. URL: <http://www.istry.org/en/press/final-report-prosecutor-committee-established-review-nato-bombing-campaign-against-federal>.
- [22] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgment of the International Court of Justice of 19 December 2005. *I. C. J. Reports*. 2005.
- [23] Зеленський просить світ покарати Путіна за екоцид. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/8/7406014/index.amp>
- [24] Руслан Стрілець. Орієнтовна сума збитків довкіллю через підрив росією Каховської ГЕС вже становить понад 55 млрд. гривень. *Урядовий портал*. URL: <https://kmu.gov.ua/news/ruslan-strilets-oriientovna-suma-zbytkiv-dovkilliu-cherez-pydryv-rosiieiu-kakhovskoi-hes-vzhe-stanovyv-ponad-55-mlrd-hryven>
- [25] Resolution 41/59 I (1991) / adopted by the General Assemblyl at its 41st session, on 3 December 1986. URL: <https://www.un.org/en/ga/41/docs/41res.shtml>
- [26] Al-Haq. Palestinian Human Rights Organizations Submit File to ICC Prosecutor URL: <https://www.alhaq.org/advocacy/6144.html>
- [27] Global Diligence. Cambodia: Land Grabbing ICC Case. URL: <https://www.globaldiligence.com/projects-and-news/2020/cambodia-land-grabbing-icc-case>
- [28] Stop Ecocide International. UN Secretary-General: Including Ecocide Rime at ICC Highly Desirable. URL: <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/un-secretary-general-including-ecocide-crime-at-icc-highly-desirable>

REFERENCES

- [1] Bassiouni, M. Ch. (2008). The subjects of international criminal law. *International criminal law: sources, subjects, and contents* / M. Cherif Bassiouni (Ed.). The Netherlands: BRILL.
- [2] Gerhard, Werle. (2009). *Principles of International Criminal Law*. 2nd edition. T. M. C. Asser Press.
- [3] Cassese, A. (2003). *International Criminal Law*. Oxford University Press.
- [4] William, Schabas. (2012). *Principles of International Criminal Law*. Oxford University Press.
- [5] Birnie, P., Boule, A., & Redgwell, C. (2009). *International Law and the Environment*. 3-d ed. Oxford: Oxford University Press.
- [6] Medvedeva, M. O. (2020). International environmental law. *International public law in 2 vol.* [Mitsik, V. V., Buromenskiy, M. V., & Gnatovskiy, M. M.]; V. V. Mitsik (Ed.). 2nd ed. V.2: Main branches. Kharkiv: Pravo.
- [7] *Reports of International Arbitral Awards*. Trail smelter case (United States, Canada) (1938, April & 1941, March). Vol. III. Retrieved from https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf
- [8] *United Nations Conference on the Human Environment* (1972, June). Stockholm. Retrieved from <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
- [9] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. (1996). ICJ Reports.
- [10] United Nations Conference on Environment and Development (1992, June). Rio de Janeiro. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

- [11] *Commentary on the Additional Protocols*. (1987). Sandoz, Y., Swinarski, C., & Zimmermann, B. (Ed.).
- [12] Meyrowitz, H. (1969). Le droit de la guerre dans le conflit vietnamien. *AFDI*.
- [13] Resolution 540 (1983) / adopted by the Security Council at its 2493rd meeting (1983, October). Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/resolution/gen/nr0/453/98/pdf/nr045398.pdf>
- [14] Resolution 687 (1991) / adopted by the Security Council at its 2981st meeting (1991, April). Retrieved from <https://www.un.org/depts/unmovic/documents/687.pdf>
- [15] Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts. Retrieved from https://icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf
- [16] Rome Statute of the International Criminal Court (1998, July). *The official site of the International Criminal Court*. Retrieved from <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>
- [17] Prosecutor v. Omar Al-Bashir, ICC-02/05–01/09–3, Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al-Bashir (2009, March). Retrieved from <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf>
- [18] Orellana, M. A. (2005). Criminal punishment for environmental damage: Individual and state responsibility at a crossroad. *Georgetown International Environmental Law Review*. Retrieved from http://findarticles.com/p/articles/mi_ga3970/is_200507/ai_n14684851
- [19] Bostian, I. L. (1999). The environmental consequences of the Kosovo conflict and the NATO bombing of Serbia. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 11, 230–240.
- [20] Kiss, A., & Shelton, D. (2004). *International environmental law*. Nairobi: UNER.
- [21] Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia (2000, June). Retrieved from <http://www.isty.org/en/press/final-report-prosecutor-committee-established-review-nato-bombing-campaign-against-federal>.
- [22] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). *Judgment of the International Court of Justice* (2005, December). I. C. J. Reports.
- [23] Zelensky asks the world to punish Putin for ecocide. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/8/7406014/index.amp>
- [24] Ruslan, Strelets. The estimated amount of damage to the environment due to Russia’s detonation of the Kakhovska HPP is more than 55 billion hryvnias. *Government portal*. Retrieved from <https://kmu.gov.ua/news/ruslan-strelets-orientovna-suma-zbytkiv-dovkilliu-cherez-pydryv-rosiieiu-kakhovskoi-hes-vzhe-stanovyty-ponad-55-mlrd-hryven>
- [25] Resolution 41/59 I (1991) / adopted by the General Assembly at its 41st session (1986, December). Retrieved from <https://www.un.org/en/ga/41/docs/41res.shtml>
- [26] Al-Haq. Palestinian Human Rights Organizations Submit File to ICC Prosecutor. Retrieved from <https://www.alhaq.org/advocacy/6144.html>
- [27] Global Diligence. Cambodia: Land Grabbing ICC Case. Retrieved from <https://www.globaldiligence.com/projects-and-news/2020/cambodia-land-grabbing-icc-case>
- [28] Stop Ecocide International. UN Secretary-General: Including Ecocide Crime at ICC Highly Desirable. Retrieved from <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/un-secretary-general-including-ecocide-crime-at-icc-highly-desirable>

Олександр Вікторович Базов

Кандидат юридичних наук, докторант

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

01033, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна

Oleksandr V. Bazov

PhD, Doctoral student

Institute of international relations

Taras Shevchenko national university of Kyiv

01033, 60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Базов О. В. Правові і інституційні засади захисту довкілля в діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т.30. №2. С. 88–107.

Suggested Citation: Bazov, O. V. (2023). Legal and institutional framework for the protection of the environment in the activities of international criminal justice bodies. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(2), 88–107.

Стаття надійшла / Submitted: 15/05/2023

Доопрацьовано / Revised: 20/06/2023

Схвалено до друку / Accepted: 30/06/2023